

EDUCAȚIA MULTICULTURALĂ

- RROMII ÎN ȘCOALĂ -

Mic îndrumar metodologic

Proiect finanțat de
UNIUNEA EUROPEANĂ

Salvați Copiii
Save the Children Romania

Coordonator: Gabriela Alexandrescu
Redactare: Miralena Mamina

ISBN: 973-0-04493-7
978-973-0-04493-5

Introducere

Trăim alături de ei de sute de ani. Și tot de sute de ani sunt robiți, huliți, umiliți, marginalizați, discriminați, supuși oprobiului public, săraci, disprețuiți.

Și totuși, rromii – neam viguros – au supraviețuit și și-au păstrat specificul etnic deși imensa majoritate a fost, de secole, analfabetă. Caracterul oral al istoriei, culturii și tradițiilor rrome s-a dovedit mai puternic decât multele volume scrise despre alte neamuri. Iar conviețuirea cu celelalte popoare le-a adus un plus de farmec și mister și a influențat multe domenii – economice și mai ales artistice, știut fiind talentul nativ al rromilor pentru muzică și dans, dar și priceperea la unele meșteșuguri care au contribuit la economia feudală, cel puțin în țările române. Astfel, rromii și-au adus contribuția la cultura universală și, chiar dacă sunt un popor transnațional, fără un stat propriu, prezența lor în lume și în special în Europa se face simțită.

În contextul unei Europe lărgite și unite, rromii trebuie cunoscuți și valorizați, apreciați pentru tot ce au oferit și mai pot încă aduce în patrimoniul cultural european. Circulația liberă în țările europene (nu pentru că granițele ar fi constituit un obstacol major pentru rromi!) va deschide noi perspective etniei rrome, inclusiv pentru recunoașterea existenței și valorilor proprii. Iar celelalte popoare sunt datoare să ia act de această etnie și să-i acorde respectul cuvenit, în spiritul Declarației Universale a Drepturilor Omului.

Dacă ne referim la rromii care trăiesc pe teritoriul României, deși oficial, conform recensământului din 2002, numărul lor este de ceva peste 530 000, alte surse consideră că cifra s-ar situa între 1 500 000 și 2 500 000 persoane.

Diferența este foarte mare, dar trebuie să se țină cont că reticența rromilor de a-și declara etnia își are obârșii vechi – frica de deportare, de poliție, evitarea catalogării conform prejudecăților și stereotipurilor din mentalul colectiv, uneori jena de a aparține unei etnii disprețuite etc.

Totuși, ei sunt o realitate care poate fi descoperită dacă se intră în comunitățile specifice și, chiar dacă nu se declară rromi, își păstrează nealterate tradiții seculare.

Este timpul schimbării mentalităților învechite, dar pentru aceasta este nevoie de a se trece prin mai multe etape – cunoaștere - înțelegere – apreciere - acceptare – respect - acestea având ca urmare eliminarea discriminării.

Trăim într-o lume multiculturală și educația trebuie adecvată acestei realități, iar pentru că, într-adevăr, educația este cheia schimbării și a progresului, copiii trebuie să beneficieze de toate informațiile necesare pentru a înțelege, respecta și aprecia diversitatea.

Broșura de față se dorește a fi doar o modestă contribuție la efortul dascălilor de a educa generația Europei Unite, în care românii trebuie să fie egali noștri.

Gabriela Alexandrescu
Președinte Executiv
Salvați Copiii România

Termeni utili

Înainte de a intra în tratarea temei propuse, considerăm necesare câteva precizări, deoarece cu diverse ocazii s-a constatat o aproape totală necunoaștere și neînțelegere de către copii a unor termeni privind multiculturalitatea.

Pentru eliminarea acestor lacune, dăm mai jos definiții (pe înțelesul copiilor) a câtorva noțiuni obligatorii pentru educația lor.

Cetățean – membru al unui stat, considerat din punct de vedere al îndatoririlor și drepturilor civile și politice față de statul respectiv

Cultură – ansamblu de structuri sociale și manifestări artistice, religioase, intelectuale care definesc un grup, o societate în raport cu alta.

Democrație – regim politic în care poporul își exercită suveranitatea direct sau prin reprezentanții lui aleși prin vot direct și universal. La scară mai mică, dreptul fiecăruia de a-și spune părerea, în limitele bunului simț.

Deportare - trimiterea, ca pedeapsă, a unei persoane sau a unui grup de persoane într-un lagăr de concentrare într-o regiune depărtată de locul de origine.

Discriminare – acțiune de izolare și tratare diferențiată a unor persoane sau grupuri întregi în comparație cu alții. Există discriminare socială (bogați/săraci), etnică (majoritari/minoritari – în cazul nostru rromii), de sex (bărbați/ femei, băieși/ fete) etc.

Drepturile copilului – drepturile prevăzute în Convenția ONU cu privire la Drepturile Copilului, adoptată la 20 noiembrie 1989.

Drepturile omului – ansamblu de principii privind raporturile dintre oameni, libertățile de care aceștia trebuie să beneficieze pe baza egalității lor. Declarația Universală a Drepturilor Omului adoptată de ONU la 10 decembrie 1948 prevede drepturile civile, politice, sociale și culturale ale umanității.

Etnie – grup de oameni care au o structură familială, economică și socială omogenă și o limbă și cultură proprii.

Interculturalism – legătura și influențele reciproce între diferite culturi

Mentalitate – ansamblu de moduri în care se acționează și se gândește despre cineva; ansamblu de obiceiuri intelectuale, credințe și comportamente specifice unui grup.

Minoritate etnică – grup de persoane care se diferențiază în interiorul unui grup mai mare (majoritate) și care se deosebește prin particularitățile sale etnice, de religie, limbă sau tradiții.

Multiculturalism – mai multe culturi într-un anume spațiu – nu este obligatoriu să se interfereze.

Naționalitate

1. Apartenența juridică a unei persoane la populația unui stat;
2. Grup de oameni de aceeași origine sau care au o istorie și tradiții comune, dar care nu sunt constituiți într-un stat

Prejudecată – părere formată fără a se cerceta, prin generalizarea în grabă a unei experiențe personale sau a grupului de apartenență, sau impusă de mediu sau educație.

Rasism – se bazează pe ideea că există rase superioare și rase inferioare. A condus la crime în masă în timpul celui de-al doilea război mondial (circa 400 000 rromi au fost uciși în acel timp) Rasismul, ca o concepție ideologică legitimează inegalitățile, excluderea socială și ura între rase.

Stereotip – repetarea nemotivată, automată și neadaptată situației a unor atitudini sau cuvinte.

Stima de sine – apreciere personală favorabilă.

Toleranță – respect față de libertatea celuilalt, pentru modul său de a gândi și a acționa, față de opiniile și tradițiile lui.

Tradiție – mod de a acționa și de a gândi transmis din generație în generație

Xenofobie – provine dintr-un cuvânt grecesc care înseamnă „teama de ce este străin”. Ea este tradusă deseori prin respingere, ostilitate, violență asupra oamenilor din alte țări sau aparținând minorităților

Posibile efecte ale discriminării asupra copiilor rromi¹

Nu s-a vorbit destul despre efectele pe care actele de discriminare îndreptate împotriva copiilor le pot avea asupra acestora. Iar dacă facem vorbire despre copiii de etnie rromă, efectele ce apar în acest caz pot avea nuanțe nebănuite.

Scăderea imaginii de sine – cumal crud al sentimentelor de inferioritate – îl face pe copil să nu aibă încredere în resursele sale, atât fizice cât și psihice, ba mai mult să nu creadă că merită aprecierea celorlalți fiindcă este mai prejos decât ei. Dacă va adopta sau nu o conduită dominată de eșec ține atât de *tăria* subiectului cât și de frecvența discriminărilor la care este el supus.

Cel puțin o dată am simțit, fiecare dintre noi, discriminarea ca pe un act agresiv. În momentele în care un copil percepe discriminarea ca **agresiune** există toate condițiile ca el să răspundă în același mod, *dezvoltându-și* astfel un sistem de apărare. De aici până la reacția de apărare în fața unor acte **nediscriminatorii** în fapt nu lipsește mult.

Având în vedere că cei care discriminează sunt de regulă persoane din afara familiei, copilul va începe treptat să perceapă mediul social exterior ca fiind amenințător și nu se va simți în siguranță cu persoane pe care nu le cunoaște. Acest sentiment de insecuritate în fața străinilor, a celor diferiți, poartă numele de **xenofobie**. Atitudinile xenofobe fac parte din cercul vicios al atitudinilor care sunt atât surse cât și efecte ale discriminării (alături de frecvent întâlnitele atitudini de susceptibilitate, agresivitate, victimizare, atitudini teroriste). Discriminarea care naște discriminare ... Un subiect (prea) generos.

În ce privește **stigmatul** care i se aplică unui individ, acesta poate fi folosit drept scuză pentru săvârșirea unor acte mai puțin dezirabile, acte care detensionează aparent subiectul. Dacă sunt create condițiile de proastă gestiune și ca urmare nedorită permisivitate, a neputinței ca *stigmatizatului* să se apere, se poate ajunge la experiențe dureroase din punct de vedere emoțional. Ca urmare poată să apară **anestezia sentimentelor**, care înseamnă pentru copil luarea inconștientă a deciziei de *a nu avea de-a face cu*

¹ Multumiri doamnei psiholog DIANA URECHE pentru redactarea acestui capitol.

sentimentele tocmai ca să evite durerea. Ori *mecanismul*, o dată pus la punct începe să funcționeze nespuse de bine, astfel încât *ținta* va evita – tot inconștient – și sentimentele pozitive, pentru că este nevoie de un efort prea mare pentru a delimita și a face *selecțiuni* de sentimente.

În condițiile în care căutarea identității la vârsta școlară este o realitate pe care profesorii o întâlnesc zi de zi, atenția îndreptată înspre posibile manifestări de **negare a apartenenței la propria identitate** devine un deziderat. Treptat, negarea identității duce la alte căutări identitare nereușite, care se manifestă prin tensiune și nervozitate vizibile.

Se poate întâlni și **depresia**, văzută ca tristețe profundă ce se instaurează în urma oboselii acumulate prin lupta permanentă de apărare. Din *apanajul* depresiei fac parte pasivitatea, pesimismul, apatia, autocritica exagerată, toate acestea ducând în cele din urmă la automarginalizare și tendința de a se retrage din viața socială.

Alte efecte ale tensiunilor acumulate în eforturile de suprimare a sentimentelor dureroase, care apar pentru a masca o nevoie emoțională nesatisfăcută sunt **dependența de substanțe** (alcool, tutun, droguri) și **tulburările alimentare** (bulimie sau anorexie).

Ne vedem nevoiți să facem o incursiune la originea celor despre care am făcut vorbire, să încercăm a afla de ce apare discriminarea.

Lipsa de cunoaștere duce aproape întotdeauna la discriminare. Fără un fundament informațional conștient încrederea în sine suportă avarii, ceea ce-l face pe om incapabil să-și asume responsabilitatea propriilor păreri, a propriilor acte. Ce-i drept, vor exista mereu lucruri despre care nu știm mai nimic sau fenomene pe care ni le explicăm eronat. Asta nu exclude preocuparea constantă a educatorilor pentru a forma elevului deprinderea de a avea mai degrabă încrederea decât certitudinea. Se pot modela astfel indivizi fără principii rigide, *aplecați* spre tolerare.

Primele modele ale copilului sunt părinții iar mai apoi educatorii lor. Suntem așadar *modelați* să privim mediul social într-o anumită manieră, transmițându-ni-se și sistemele acestora de **prejudecăți**. Calitatea modelelor duce implicit la calitatea indivizilor într-o societate. Mai târziu vor apărea și alți factori care își pun amprenta pe mentalitățile noastre (vezi media ca exemplu necesar); iar dacă

nu avem un exercițiu constant al gândirii, al aprecierilor, al întrebărilor, al îndoielii după cum am mai arătat, se va instaura inflexibilitatea în gândire și ca urmare vom deveni incapabili să acceptăm diversitatea. *Frica de a fi diferit.*

Discriminarea mai poate să apară prin efortul individual de **mascare a unui complex de inferioritate**. Cred că încercarea de a-i educa pe copii în spiritul egalității comportă anumite riscuri, îndeosebi când aceștia constată că lucrurile nu stau chiar așa. Aș pleda prin urmare pentru o educație în spiritul diversității. Pentru că oamenii nu vor fi niciodată egali, fiind foarte diferiți. Au însă (ar trebui să aibă) acces egal la drepturi, adică egalitate de oportunități. Trebuie să învățăm prin urmare arta de a cere. Ce, cum, unde, cât? Pentru a ști asta avem mare nevoie de un sistem al meritocrației și al valorii. Începe să devină imperioasă o *filosofie a discriminării (!)*. Am evita astfel comparațiile facile și apariția complexelor de inferioritate, reale *bombe virtuale*.

Oamenii se simt confortabil în situații familiare, pentru care și-au elaborat deja un sistem acțional, pentru care au așteptări și reacții cunoscute. Atunci când se întâlnesc însă cu persoane sau situații nefamiliare, pentru care nu au modalități de a reacționa deja stabilite, care le pot asigura succesul, se simt inconfortabil. Vorbim despre *frica de necunoscut*, care ne face să ocolim sau, și mai rău, să negăm ceea ce nu înțelegem. Frica de necunoscut nu este într-un mod similară cu frica de a fi diferit. Au însă în comun **conformismul**, cu tot confortul inexorabil pe care acesta îl aduce.

Nu putem avea pretenția că am fi descris procesul complex al discriminărilor, dar ne putem măcar dori stărnirea curiozității sau măcar a mirării celor care fac educație. Dacă vorbim despre **agresivitatea psihologică** în încheiere nu o facem întâmplător. În ceea ce privește agresivitatea și discriminarea putem vorbi de un *curios cerc vicios*. Astfel, cei care discriminează agresează un grup sau un individ care la rândul lui se apără și răspunde tot într-un mod agresiv. Răspunsul agresiv al celui discriminat îi confirmă discriminatorului convingerea iar cu timpul nivelul agresivității crește în ambele tabere. Ne aflăm într-o zonă de actualitate sensibilă, cea a atitudinilor teroriste ca surse și în același timp efecte ale discriminării. Lăsăm loc întrebărilor pe care așteptăm să vi le puneți cu privire la însemnătatea controlului asupra discriminării, care începe prin educație.

Multiculturalitatea în România

Spațiul în care trăim este unul multicultural. Recensământul din 2002 ne arată clar acest lucru. Astfel, conform declarațiilor proprii, în România trăiesc:

Români	-	19 409 400
Maghiari	-	1 434 377
Rromi	-	535 250
Ucrainieni-Ruteni	-	61 353
Germani	-	60 088
Ruși-Lipoveni	-	36 397
Turci	-	32 596
Tătari	-	24 137
Sârbi	-	22 518
Slovaci	-	17 199
Bulgari	-	8 092
Croați	-	6 786
Greci	-	6 513
Evrei	-	5 870
Cehi	-	3 938
Polonezi	-	3 671
Italieni	-	3 331
Armeni	-	1 780
Alte etnii	-	18 950
Nedeclarată	-	5 935

După cum se poate vedea, pe teritoriul României trăiesc foarte multe minorități etnice, fiecare cu tradițiile și obiceiurile ei, îmbogățind, prin aportul specific, cultura țării. Chiar dacă există diferențe notabile între aceste etnii, apropierea fizică și culturală de secole a condus la interferențe, la treceri de la o etnie la alta a unor elemente de cultură care nu fac decât să sporească bogăția și diversitatea spiritualității românești.

Rromii în Europa

Statisticile, chiar aproximative cum sunt, arată că în Europa trăiesc circa 10 milioane de rromi (conform unei recente estimări), cei mai mulți fiind totuși în țările estice, unde aceștia se și confruntă cu cele mai mari probleme. Chiar dacă situația economică a țărilor occidentale este net superioară, totuși și aici rromii au de făcut față unei discrepante între situația lor și a majoritarilor, iar discriminarea există în multe locuri. Cu ocazia unui seminar european privind situația copiilor rromi în Europa, derulat în urmă cu câțiva ani la București, reprezentanți ai unor organizații neguvernamentale au prezentat o imagine generală a situației copiilor rromi din câteva țări. Redăm mai jos sumarul acestor date pentru că este interesant de realizat o comparație cu ceea ce se întâmplă în România.

Țările nordice

Populația rroma din țările nordice este repartizată astfel: în *Danemarca* – circa 2 000 persoane, în *Finlanda* aproximativ 10 000 (în principal în zona Helsinki) plus cam 3 000 rromi finlandezi care trăiesc în *Suedia*, în *Norvegia* sunt circa 300-350 (majoritatea în zona Oslo) iar în Suedia cel puțin 20.000 la care se pot adăuga câteva mii de persoane venite din fosta Iugoslavie.

Istoric: De la venirea ei în țările nordice, acum 500 de ani, populația rromă a fost expusă discriminării, persecuției, la numeroase acte de încercare de asimilare și nu s-a bucurat de toate drepturile civile oferite restului populației. În diferite perioade istorice, chiar și mai recent, copiii au fost luați de lângă părinții lor din rațiuni de asimilare și plasați în familii ale populației majoritare sau case de copii. Dificultățile și privațiunile au întărit sentimentul de solidaritate etnică a grupului. Populația rromă a încercat întotdeauna să-și păstreze mândria și stima de sine neîngăduind niciodată să fie asimilată în cultura majoritară.

Schimbările produse de industrializare și urbanizare au forțat populația rromă să-și abandoneze stilul nomad de viață. Supraviețuirea independentă a dispărut, iar nevoia populației majoritare de profesiile rromilor s-a diminuat treptat. Prin anii 1950 - 1960 societatea majoritară a „permis” intrarea rromilor în case permanente și în școli. Totuși există un standard scăzut de viață,

copiii rromi nu primesc întotdeauna tratamentele de care au nevoie pentru a fi sănătoși, există amenințarea consumului de droguri. Lipsa de educație, șomajul, discriminarea contribuie la teama părinților rromi de a-și vedea copiii expuși drogurilor și criminalității.

De asemenea, la școală există riscul ca rromii să fie bătuți sau implicați în diferite conflicte. Lumea de acasă cu lumea școlii sunt adesea incompatibile. O reacție la aceasta este tulburarea orelor de învățământ, iar unii copii renunță la școală pentru a-și salva respectul de sine când constată că nu fac față cerințelor școlii. Absenteismul este destul de ridicat, mai ales la clasele mari. La Oslo, doar jumătate din copiii rromi merg la școală, iar autoritățile amenință că vor lua copiii de lângă părinți dacă nu urmează școala. Acesta este unul din motivele pentru care familiile rrome își schimbă des domiciliul.

În cele patru țări nordice există asemănări și deosebiri privind situația copiilor rromi. În Danemarca și Norvegia se pare că nimeni nu-și asumă responsabilitatea pentru ei. În Suedia, lucrurile se schimbă în bine, iar Finlanda este țara cu cea mai lungă tradiție în cooperarea cu rromii. Aici există din 1956 un Consiliu Consultativ pentru populația rromă, care are în componență jumătate din membri rromi, s-a publicat material educativ în limba rromani, a făcut cunoscute populației informații despre rromi, cultura lor, nevoile lor. Copiii au dreptul la cursuri în limba rromani, ca limbă maternă, deși uneori școlile sau părinții neglijează să se informeze despre acest lucru. Dar și aici ar trebui să se organizeze centre de recreere pentru copiii rromi.

Școala trebuie să fie un loc unde copiii rromi pot fi în siguranță iar conținutul disciplinelor să devină mai relevant pentru ei. Diferitele forme ale culturii și istoriei rrome ar trebui să ocupe un loc important în orar, iar metodele de predare să țină cont de oralitatea culturii rrome. De asemenea, chiar și în aceste țări se pune problema unei mai bune informări a societății majoritare cu aspecte din istoria și cultura rromilor pentru a se putea ajunge la o mai bună înțelegere și respect pentru minoritatea rromă.

Marea Britanie

Ca și în alte țări ale Europei și în Marea Britanie copiii rromi se confruntă cu multe greutăți printre care sărăcia, excluderea de la

serviciile de bază și cele două aspecte ale discriminării – fățișă sau ascunsă.

Nu există cifre exacte privind numărul de rromi sau ai altor nomazi (în Marea Britanie se numesc travellers) din Regatul Unit. Mulți sunt stabiliți în case proprii sau locuri pentru caravane, dar sunt și în locuri neautorizate folosite temporar, deși dacă nu există acordul proprietarului riscă amenzi mari. Aceste caravane numără între 10.000 și 12.000 de familii, deci circa 50-60.000 persoane. Totuși nu există destule locuri unde familiile se pot opri, pot deveni sedentare și să aibă acces la servicii de bază cum sunt apa potabilă, condiții sanitare, electricitate.

Cea mai veche lege cunoscută a fost cea împotriva țiganilor, din 1500 prin care erau expulzați sub pedeapsa cu moartea, la fel cei care intrau în contact cu ei. Legea a fost revocată abia în 1791, dar teama și suspiciunea populației majoritare față de rromi persistă chiar și în zilele noastre.

Legea dă dreptul tuturor copiilor la educație. Pentru copiii rromi numele lor sunt înregistrate la școala-bază, dar li se permite să se deplaseze cu familiile și să continue studiile la alte școli, având cu ei situația școlară. Și totuși sunt școli care au reticențe să-i primească pe cei care călătoresc, de teama „scăderii” în statisticile realizărilor.

Discriminarea se manifestă încă destul de intens față de nomazi. Se pot găsi anunțuri gen „Nu rromi” au „Nu nomazi” în magazine și alte locuri publice, chiar dacă legea nu le permite.

Există însă multe inițiative ale autorităților (legislația) și organizațiilor neguvernamentale (proiecte) care urmăresc îmbunătățirea situației copiilor rromi și schimbarea mentalității populației majoritare, începând chiar cu educația copiilor.

Copiii rromi – elevii școlilor noastre

Identitatea unui copil este dată de norme, valori și comportamente ale culturii în care este crescut și educat. În comunitățile rome, socializarea se realizează în familia lărgită. Ea asigură copilului sprijin emoțional și fizic. Deși există o mare diversitate în rândul rromilor, pot fi făcute câteva generalizări privind procesul de socializare a copiilor rromi. De exemplu, ei sunt încurajați de la o vârstă mică să-și demonstreze independența, foarte

rar se aplică pedepse corporale, sunt învățați să înțeleagă semnalele de comunicare verbale și non-verbale ale adulților. Educația tradițională este cea a comunității. Copiii participă la activitățile de zi cu zi ale familiei și învață să observe, să asculte și să înțeleagă codurile economice, lingvistice și morale ale grupului lor.

Educația rroma din familie diferă considerabil de cea oferită în școală, care este structurată, într-un mediu competitiv, unde fiecare oră a zilei este stabilită pentru diferite activități de învățare. Profesorii au anumite așteptări de la elevi și de la părinții acestora. Ei consideră că toți părinții ar trebui să înțeleagă importanța școlii pentru copiii lor, să aloce timp și eventual resurse pentru aceasta.

Pentru copiii rromi aceste condiții ideale nu există. Sărăcia, discriminarea uneori, lipsa accesului la servicii esențiale sunt bariere considerabile pentru participarea lor echitabilă la educația școlară. Disciplina școlară nu corespunde modului tradițional de educație a rromilor, iar părinții consideră esențială școala pentru copiii lor. Există deci un conflict între cele două feluri de educație care conduce la acomodarea dificilă a copiilor rromi cu școala, la absentism și abandon școlar. Tentativa folosită în unele țări de a discredita educația tradițională în favoarea celei școlare nu a dat roade, dimpotrivă a accentuat contradicțiile. Din contră, faptul de a discuta liber despre diferențe, despre tradiții și cultură specifică etniei rrome, au condus la creșterea stimei de sine a copiilor rromi, la valorizarea acestora, mai buna cunoaștere a lor de către colegi și profesori și au creat un mediu prietenesc în școlile unde acest fenomen s-a produs. Este nevoie de mult tact și diplomatie din partea cadrelor didactice pentru a păstra echilibrul necesar în clasă, pentru a stimula copiii să învețe și să respecte școala. În comunitățile tradiționale de rromi, încurajarea independenței copilului face parte din educație. Copilul are responsabilități încă de mic, iar după 12-13 ani este considerat capabil să se descurce singur, să se căsătorească - în unele comunități -, să contribuie la veniturile familiei.

Odată ajuns la școală și constrâns la disciplină și un program strict, copilul rrom are tendința de a reacționa pe loc, uneori chiar violent. Disciplina, rutina, deprinderea de a sta liniștit, de a învăța noțiuni abstracte sunt lucruri care diferă de modul de viață a unui copil rrom. Totuși, dacă rămân în școală, va fi vizibilă schimbarea la

adolescenței rromi. Influența colegilor, a profesorilor, a mediului, fac să fie acceptate mai greu unele tradiții și apare o oarecare depărtare de familie, ceea ce nu convine acesteia. Situația copiilor rromi este una dificilă oricum, aflându-se la confluența celor două moduri de viață diferite. Totuși, ei trebuie să beneficieze de educația școlară, aceasta fiind singura posibilitate de a-și îmbunătăți viața, de a putea găsi un loc de muncă și a trăi în condiții mai bune. Dar, păstrându-și în același timp și tradițiile specifice. Pare o contradicție insurmontabilă, dar ea poate fi desființată tot în școală prin valorizarea acestora în fața tuturor colegilor de alte etnii, prin educarea respectului față de fiecare minoritate în parte. Educația multiculturală / interculturală este cea chemată să creeze în școală un climat corespunzător în care copiii să se simtă apreciați și stimați pentru ceea ce reprezintă ca etnie. Ea este un proces de educație socială, care trebuie să se bazeze pe egalitate între toate grupurile sociale fără nici o discriminare pe criteriul culturii, al stilului de viață sau al originii. Scopul educației multi/ interculturale este să asigure o bază solidă pentru dezvoltarea relațiilor între diferite societăți și grupuri minoritare sau majoritare. Aceasta înseamnă: înțelegerea faptului că diversitatea nu exclude egalitatea și nu devine o justificare pentru marginalizare; recunoașterea diferitelor identități culturale și promovarea respectului pentru minorități; rezolvarea conflictelor de interese în mod pașnic.

Rolul dascălului este crucial în acest sens. Aplecându-se cu interes și dragoste față de toți copiii în mod egal, nelăsând loc fenomenelor de discriminare nici măcar în mintea sa, poate contribui la formarea tinerelor generații în spiritul multiculturalismului, al toleranței și respectului față de valorile fiecărei etnii, în fond, pregătirea acestora pentru a deveni cu adevărat europeni.

În rândul elevilor – în funcție de zonă – se găsesc copii de diferite etnii. Dacă pentru celelalte minorități există mai multe informații despre istoria, cultura și tradițiile lor, pornind de la simplu fapt că fiecare are undeva un stat care ar putea să-i sprijine la nevoie, pentru minoritatea romă acest lucru a pornit mai greu, abia după ce Ministerul Educației și Cercetării și unele organizații neguvernamentale rromi sau/ și nerromi au evaluat situația și s-au luat măsuri de ameliorare a ei. Sunt de apreciat inițiativele Ministerului Educației și Cercetării care, prin eforturile inspectorului

de limbă rromani Gheorghe Sarău, a elaborat o serie de reglementări pentru facilitarea accesului copiilor rromi la educație prin măsuri afirmative. Un aspect important îl constituie introducerea studiului limbii rromani și a unor aspecte privind istoria și tradițiile rrome, pentru copiii rromi. Este salutar, dar nu suficient. Suntem împotriva școlilor segregate unde elevii sunt doar copiii rromi. De altfel, astfel de școli nu există ca intenție declarată a autorităților locale, ci uneori, elevii rromi sunt majoritari datorită vecinătății școlilor de comunitățile compacte rrome. Că acestea sunt de multe ori clădiri vechi, neatractive, slab dotate și cu multe cadre didactice necalificate, este o altă problemă care ține de preocuparea sau, mai bine zis, de lipsa de preocupare a autorităților locale cărora li se termină fondurile exact la aceste școli.

Problema cunoașterii cât mai corectă a specificului etniei rrome de către *toți* elevii școlilor, indiferent de apartenența lor etnică o considerăm prioritară pentru schimbarea atitudinii acestora față de rromi, pentru dezvoltarea unei atmosfere de înțelegere și respect între elevii școlii, ceea ce contribuie la diminuarea abandonului școlar în rândul copiilor rromi. Chiar dacă unele discipline obligatorii sunt mai greu de înțeles pentru ei, faptul că sunt priviți ca egali și apreciați, mențin copiii rromi la școală și măresc șansele ca aceștia să termine cel puțin ciclul obligatoriu.

Educația multiculturală – cu referire directă la minoritatea rromă, în acest caz – ar trebui să devină o preocupare atât a profesorilor cât și a instituțiilor care se ocupă de educația copiilor – Ministerul Educației și Cercetării, Inspectoratele școlare, Centrele de Perfecționare Pedagogică etc.

Educația multiculturală

Conform „Vocabularului societății plurale” editat de Fundația pentru o Societate Deschisă, în 1998, la Timișoara, noțiunea desemnează totalitatea programelor educaționale ce corespund necesităților impuse de coexistența într-un mediu multiethnic. Scopul educației multiculturale este de a facilita acomodarea grupurilor etnoculturale minoritare și, în aceeași măsură, acomodarea și deschiderea societății majoritare la modelele culturale specifice grupurilor minoritate. Programele educaționale multiculturale sunt fundamentate pe o serie de principii: eliminarea dihotomiei cultură majoritară/ cultură minoritară, în favoarea unei concepții mai extinse asupra diversității culturale și a deschiderii societății contemporane; educația și predarea interculturală sunt menite să concentreze atenția copiilor/tinerilor spre experiența „celuilalt”, spre propria identitate, cât și spre valorile umane universale; recunoașterea faptului că apartenența unui individ la o comunitate nu este echivalentă cu identificarea totală a individului cu respectiva comunitate; egalitatea oportunităților educaționale pentru toate grupurile din interiorul societății; promovarea membrilor grupurilor etnice minoritare în calitatea de pedagogi, mai ales în învățământul primar; renovarea curriculară; viziunea asupra indivizilor umani ca „purtători” de cultură și negarea accepțiunii sistemice atribuite culturii în general etc.

Educația multiculturală este considerată a fi, prin demersurile sale antirasiale, antixenofobe, antidiscriminative și de relativizare a culturilor existente, garantul unei societăți multiculturale viabile, factor de stabilitate democratică și de diminuare a conflictualității.

Și unde se poate face cel mai bine această educație decât în școală? Rolul școlii ca mijloc de acomodare, de socializare și integrare a copiilor minoritari este de o covârșitoare importanță, este indispensabil.

Școala trebuie să fie spațiul confruntării experiențelor diferite, al tradițiilor și obiceiurilor distincte fiecărui grup minoritar.

Școala trebuie să fie spațiul în care se învață diversitatea: culturală, etnică, socială.

Școala trebuie să formeze deprinderea prețuirii valorilor pluriculturale, depășind considerațiile că doar unele sunt bune (ale noastre) și altele rele, minore (ale celorlalți). Nu există valori

superioare sau inferioare, există valori specifice care nu trebuie judecate pe criteriile etnocentriste, ci prețuite prin aportul lor la nuanțarea și îmbogățirea celorlalte culturi cu care vin în contact.

În școală trebuie moderat orgoliul etnic al majorității și întărirea încrederii în sine a minorității.

Rolul cadrului didactic este extrem de important. Trebuie să fie tolerant, să nu se situeze pe pozițiile unor atitudini extreme, ci pe unele democratice. Educatorii trebuie să-și evalueze propriile atitudini înainte de a intra într-o clasă multiculturală, punându-și întrebări ca:

- aștept altceva de la copiii minoritari?
- cred că elevii de altă etnie decât cea majoritară vor avea rezultate mai slabe?
- în prezența căror elevi mă simt mai bine?
- mă influențează modul în care sunt îmbrăcați copiii, sau ce profesii au părinții lor?
- știu destul despre comunitatea elevilor, despre ierarhiile care pot exista în clasă?

Răspunsul sincer la aceste întrebări - și ele pot fi mai multe - este deja un pas spre formarea și autoformarea cadrelor didactice.

Învățământul românesc este deschis către alte culturi prin discipline ca istoria universală, geografia economică a lumii, literatură universală, limbi străine, ca și prin unele teme de la Educația civică.

Totuși, predarea unor discipline suferă încă de rigiditate, nu se evidențiază contribuția altor culturi la cea românească, iar grupurile minoritare nu își regăsesc faptele în manualele de istorie.

Deși nu se formulează explicit în Legea Învățământului, educația multiculturală este abordată difuz în planul de învățământ. De asemenea, în întreaga muncă educativă trebuie abordate teme privind toleranța față de grupurile minoritare, față de alte culturi, cultivându-se treptat respectul față de alte culturi, răspunderea nu numai față de destinul individual, dar și față de destinul comunității.

Deosebit de important este modelul oferit de familie și de cadrele didactice în raporturile cu comunitățile minoritare (etnice, religioase, culturale etc.).

Promovarea eficientă a educației multiculturale se poate realiza în primul rând prin conținutul obiectelor de învățământ.

Un teren propice pentru educația în spiritul respectului culturilor altor popoare sau etnii îl oferă **istoria**. Lecțiile ar trebui să se refere la moștenirea culturală, la importanța și contribuția specifică fiecărei culturi la dezvoltarea civilizației umane.

Este foarte important să folosim structura clasei, a școlii, să aducem în atenția majorității elevilor specificul culturii și istoriei minorităților. Deoarece manualele nu au subliniat în mod explicit rolul minorităților în cultura națională, mulți din elevii care provin din etniile respective nu cunosc prea multe despre istoria și cultura propriului popor, se simt marginalizați și de multe ori se auto-exclud. Aceste neglijențe pot explica, într-o oarecare măsură, eșecul și abandonul școlar mult mai ridicat în rândul rromilor sau al altor etnii cu o pondere mică în populația țării.

Informații privind istoria, tradițiile, cultura și neamurile rromilor se găsesc în recenta lucrare **Istoria și tradițiile rromilor**, elaborată de către *Delia Grigore și Gheorghe Sarău*.

Rromii au ocupat pentru o bună perioadă un rol important în economia țărilor române. O parte a acestora lucra în agricultură, ramura de bază a economiei. Meșteșugurile practicate de rromi, transmise din generație în generație, asigurau cele necesare multor domenii de activitate la sate și la curțile boierești. Ei erau buni prelucrători ai metalelor (potcovari, căldărari, săbieri, aurari, argintari), erau bucătari, croitorese și cei mai vestiți lăutari, rromii scoteau sare din unele ocne-ciocănașii, se ocupau de confecționarea obiectelor din lemn etc.

O dată cu dezvoltarea industriei, multe din aceste meșteșuguri și-au pierdut importanța și rromii au trebuit, mai ales după eliberarea lor, să-și găsească, cu multă greutate, alte surse de subzistență.

Perioada celui de-al doilea război mondial a marcat una din cele mai tragice perioade din istoria rromilor. Fiind considerați „rasă inferioară” au fost trimiși în lagăre de concentrare și ghetouri ca și evreii. Familii întregi au fost exterminate.

În timpul regimului comunist a urmat o nouă perioadă de represalii cu arestări a celor care dețineau aur (cocoșei), mutări forțate în Bărăgan sau la marginea orașelor. Populația rromă a început să-și câștige existența lucrând în industrie, pe șantiere, la

salubritate sau în agricultură ca zilieri. O parte au continuat să practice comerțul.

Politica de asimilare a contribuit la pierderea limbii rromani de către peste 40% din rromi, o parte din obiceiuri au fost interzise. Obligativitatea învățământului, deși elevilor rromi nu li se acorda o atenție specială, a avut totuși și avantaje ajutându-i pe mulți să se pregătească pentru un loc de muncă mai bun.

Imediat după schimbările din decembrie 1989 asistăm la o înrăutățire a situației rromilor. Din punct de vedere material, sărăcia se adâncește. Redarea pământului proprietarilor de drept a condus la desființarea locurilor de muncă pe care rromii le aveau în gospodăriile colective.

Exemple de activități

Există multiple alte modalități de educare a copiilor, trebuie doar să fie promovate eficient conceptele moderne de multiculturalitate și interculturalitate. Câteva exemple:

În cadrul orelor de **literatură și de compunere**, elevul trebuie să fie încurajat spre creativitate, exprimarea liberă a sentimentelor, opiniei personale, atitudinii personale față de personaje etc. Aspectele de viață, faptele pot constitui puncte de plecare în elaborarea unor compuneri pe teme de identitate etnică, religioasă, lingvistică. Textele al căror conținut servește ideii de educație multiculturală trebuie discutate scoțându-se în evidență faptul că suntem diferiți, cu obiceiuri diferite, dar trebuie să le respectăm pe ale celor din jurul nostru. De asemenea, pe baza bibliografiei deja existente, trebuie promovați și valorificați reprezentanții din literatură ai altor etnii, în special cea rromă, în cazul de față, dar și lucrările dedicate acestei etnii care sunt numeroase în literatura română. Exemplele de personalități marcante de origine rromă contribuie la creșterea stimei de sine a copiilor rromi și la cea a respectului colegilor lor, și, în același timp, constituie modele de urmat.

Scriitori precum Ion Budai-Deleanu - autorul bine-cunoscutei *Țiganiada*, Petru Maior, arhimandritul Calinic I. Popp-Șerboianu care a înființat în 1933 Asociația Generală a Țiganilor din România, scriitorul și gazetarul G.A. Lăzureanu-Lăzurică, ziaristul Aurel Manolescu-Dolj, poetul Marin I. Simion, avocatul N.Șt. Ionescu, profesorul C.Ș. Nicolăescu-Plopșor sunt doar câteva nume pe care copiii ar trebui să le știe. *Deși nu erau, la acea vreme, singurii intelectuali rromi și, probabil, nici cei mai valoroși, ei au marele merit de a-și fi asumat ceea ce alții, ca și în zilele noastre, au refuzat, au ascuns ori au tăinuit - originea lor rromă.* (Vasile Burtea, Rromii în sincronia și diacronia populațiilor de contact, București, Lumina Lex, 2002).

Din generația zilelor noastre, se remarcă, printre alții, scriitorii rromi Luminița Mihai Cioabă, Vasile Ionescu, Păun Gheorghe Ialomițeanu.

Viața rromilor a inspirat mulți scriitori de-a lungul timpului. O antologie de astfel de texte a pregătit Vasile Ionescu unde se pot găsi fragmente din: Radu Rosetti (Țigăncușa la ietac, Păcatele slugerului, Țiganul), Costache Negruzzi (Pentru ce țigani nu sunt români), Leon

Negruzzi (Țiganca), Vasile Alecsandri (Istoria unui galbân, Porojan), Mihail Kogălniceanu (Dezrobirea țiganilor), Ion Luca Caragiale (Dă-dămurt...mai dă-dămurt, Ioan Slavici (Budulea Taichii), Gala Galation (Copca rădvanului), Ion Agârbiceanu (Faraonii), Mihail Sadoveanu (Fântâna dintre plopi), Vasile Voiculescu (Sakantala), Mircea Eliade (La țigănci), Eugen Barbu (În câmp la Cățelu), Zaharia Stancu (Șatra), Eusebiu Camilar (Negura), Fănuș Neagu (Lișca), D.R.Popescu (Fuga) și alții.

Lecturile din aceste lucrări pot aduce copiilor un plus de informație – prezentată într-o formă artistică – despre viața romilor în diferite perioade.

Exemple de exerciții:

Panoul personalităților

Copiii sunt îndrumați să cerceteze și să depisteze în dicționare, presă, manuale, personalități de origine etnică romă sau care au scris despre romi, să adune fotografiile acestora și câteva date biografice. Cu documentația strânsă se va realiza un panou care se va pune în clasă sau în pe culoarul școlii, în funcție de dimensiunile acestuia. Exercițiul contribuie la creșterea stimei de sine a copiilor romi și a respectului colegilor de alte origini etnice.

*Durata: 1 lună documentarea
1 săptămână realizarea panoului,
1 săptămână comentarii*

Participanți: elevii unei clase, atât romi, cât și nerromi

Cum ar fi să fiu pentru o zi rom/ român/ maghiar/ german/ turc etc.?

Compunere ca exercițiu de testare a percepțiilor copiilor asupra diferențelor etnice a grupului în care trăiesc. Participă toți elevii unei clase, „schimbându-și” etniile. Timp de scriere a compunerii – 20-30 minute; profesorul ia acasă lucrările și stabilește câteva care vor fi citite și discutate în ora următoare. Se vor evidenția aspectele pozitive și negative în ceea ce cred copiii că îi deosebește sau îi aseamănă.

Interesantă este antrenarea copiilor la culegerea de folclor. O temă anume (tradiții la nașterea copilului, obiceiuri de nuntă, sărbători etc.) va fi un prilej de implicare a lor într-o activitate de mini-cercetare iar prezentarea rezultatelor în fața clasei va contribui la compararea tradițiilor, găsirea de asemănări și deosebiri, în final la recunoașterea muncii și creșterea stimei de sine a elevilor.

Multe tradiții s-au pierdut dat fiind caracterul oral al păstrării lor și schimbarea modului de viață a multor rromi. Întâlnirile cu părinții și/sau bunicii dau o notă de interactivitate activităților și sunt pe placul copiilor.

Ei trebuie stimulați să afle singuri alte tradiții și obiceiuri, să le prezinte și să le compare găsind asemănări și deosebiri în tezaurul etnic al fiecăruia. Acestea pot deveni teme de compuneri care îi mobilizează pe copii la cercetare și competiție.

Exemple de exerciții:

Proverbe, zicători, ghicitori

Li se dă ca temă elevilor culegerea de „vorbe din bătrâni”, specifice fiecărei etnii, într-o perioadă de o săptămână. Apoi, fiecare copil citește colegilor ceea ce a adunat. În decurs de o altă săptămână, două mici colective de către 3 elevi, centralizează cele culese, pe etnii. În următoarea săptămână se face comparația între cele două folcloruri (în cazul în care într-o clasă/ școală sunt și alte etnii în afară de rromi și români, cercetarea le va include și pe acestea!), ce elemente sunt comune, ce le deosebește, ce influențe există între ele.

Să ne cunoaștem originile

Organizarea unor întâlniri ale copiilor cu cei mai bătrâni oameni din localitate – din etnii diferite – care să povestească cum au ajuns să trăiască acolo, de unde și când au venit, ce mai știu din traiul străbunilor, greutăți și bucurii, relațiile cu vecinii.

Activitatea se poate organiza cu diferite prilejuri: aniversarea școlii sau a localității, înaintea vacanțelor, aniversarea celui mai bătrân om din localitate etc.

La **geografie**, cele mai reprezentative lecții sunt cele despre populația și statele continentelor, care se referă la grupele de

popoare și limbile vorbite, la tipul de relații stabilite între comunitățile umane, la schimbul de valori materiale și culturale, la interacțiunea acestora care conduce la bogăția unei culturi sau a alteia. Ele urmăresc să demonstreze că nu există rase sau popoare inferioare și altele superioare, că fiecare comunitate are contribuția ei la dezvoltarea civilizației și culturii omenirii.

La o lecție despre India, de exemplu, se poate sublinia că din rândul popoarelor indo-europene care au migrat spre Europa, fac parte și rromii, printre ultimii plecați din zonă. În primele decenii de la sosirea strămoșilor lor în Europa existau rromi care cunoșteau încă din relatările familiilor lor că provin din India. O mai detaliată prezentare despre religiile Indiei – Hinduismul, Brahmanismul, Jainismul și Buddhismul – și despre structurile sociale din India medievală – cele patru caste: brahmanii (preoții), kshatrya (războinicii și nobilii), vaisya (oamenii liberi) și shudra (clasa servilă) vor contribui la creșterea interesului copiilor rromi față de această temă. Vechile scrieri indiene spun că brahmanii s-au născut din gura lui Brahma, războinicii și nobilii din brațele sale, oamenii liberi din coapse iar clasa servilă din picioarele lui Brahma. Cei ce nu aparțin acestor caste sunt în afara societății – paria -, deci nu există. Este un exemplu de inegalitate socială care contravine drepturilor omului.

De asemenea, se poate prezenta copiilor modul în care s-a descoperit originea indiană a rromilor, prin studierea limbii acestora. O reconstituire pe o hartă a lumii a migrației rromilor va da copiilor posibilitatea de a „călători” prin mai multe țări ale lumii, despre care vor reține mai ușor informațiile geografice.

Muzica, o disciplină în general plăcută copiilor, este ocazia de a valoriza talentul special al rromilor pentru acest domeniu. Audițiile de muzică țigănească tradițională, prezentarea influențelor ei asupra muzicii culte, a marilor muzicieni de origine rromă vor deveni puncte de atracție pentru copii, iar cei talentați și care deja cântă la un instrument, vor fi antrenați să exemplifice în clasă cele învățate teoretic.

Trebuie prezentați muzicieni cunoscuți de origine rromă și creațiile lor. Amintim câțiva începând cu Barbu Lăutarul, a cărui întâlnire cu Franz Liszt a rămas celebră și continuând cu cei mai aproape de zilele noastre: Grigoraș Dinicu, Ionel Budișteanu, Fănică

Luca, Fărămiță Lambru, bun prieten al Mariei Tănase, Tudorel Pană, Ion Voicu ș.a.

Prin grija Ministerului Educației și Cercetării s-au editat casete cu cântece rrome care pot fi ascultate la orele de muzică.

Desenul, pictura dau posibilitatea copiilor să se exprime liber și le dezvoltă creativitatea și imaginația. Temele legate de specificul etnic, tradiții respectate la diferite evenimente din viața familiei sau a comunității, de egalitatea în drepturi a tuturor copiilor pot fi folosite de profesor pentru a întări ideea de frumusețe a diversității oamenilor și de respect al acestei diversități.

Pe lângă acestea, poate fi folosită, de exemplu, tema costumelor populare. Acestea cuprind variate forme și culori și constituie un mod de învățare.

Câteva exemple de costume rrome sunt prezentate în lucrarea *Tradițiile rromilor din spațiul românesc* și pot fi prezentate copiilor ca apoi ei să le redea în desen. Unele au dispărut sau au fost adaptate noilor condiții, dar rromii tradiționali încă le mai folosesc și se mândresc cu ele.

La *ursari*, femeile tinere purtau fuste și bluze viu colorate. Cu cât înaintau în vârstă culorile deveneau mai închise. Fustele erau crețe și lungi (dacă unei femei i se vedeau gleznele era considerată nesperioasă). Purta șorț, iar pe cap un batic. Era obligatoriu ca hainele să fie curate și serioase, fiind soții de lăutari și trebuind să dovedească seriozitate.

Bărbații ursari se îmbrăcau cu costume de culori închise și purtau pălării modelate în așa fel încât se știa că este ursar. Purtau cămașă albă și cravată tot timpul când mergeau să cânte. De regulă, cei mai valoroși lăutari purtau pantofi albi. (*Anghel Năstase*)

Și la *căldărari* portul este foarte colorat, predominând culorile roșu, verde, galben. Fustele femeilor sunt încrețite, au panglici multicolore, cu bănuți și nasturi cusuți pe poalele fustelor și șorțurilor. Bluzele sunt strânse cu un volănaș în jurul gâtului, au mâneci largi și sunt făcute din stambă cu flori mici. Femeia măritată trebuie să poarte un batic pe cap; o femeie cu capul descoperit aduce jignire unui bărbat, baticul fiind un semn de respect pe care femeia îl aduce bărbatului. Fata nemăritată își poartă părul împletit în codițe. Și ele și femeile măritate își împletesc în păr funde roșii pe care sunt înșirați

bănuți de argint. La gât au salbe și lăntișoare de aur. Bărbații au pantaloni largi din catifea verde sau neagră pe care sunt cusute, lateral, panglici colorate. Au veste tot din catifea sau velur, cu nasturi colorați și bănuți de argint. Cămașa este viu colorată, de preferință roșie cu flori albe sau galbene. Pălăria este și ea împodobită cu mărgele și pene de păun, ca semn al măreției. Rromul poartă iarna căciulă de astrahan, iar vara, pălărie verde împodobită. De asemenea, nu le lipsesc lăntișoarele și inelele de aur și argint. (*Camelia Stănescu*)

La *Spoitori*, doar cei mai în vârstă păstrează portul, pentru că tineretul a adoptat haine orășenești.

Femeile îmbracă fuste crețe, cloș, plisate, șorțuri brodate și cu borduri colțate, cu două buzunare, batic, bluze de pânză cusute manual cu înflorituri, care se leagă la gât și la manșete cu șnururi cu ciucuri.

Bărbații poartă pantaloni largi, cămașă, ilic și pălărie.

Culorile preferate de spoitori sunt roșu, galben, verde, negru, mov. Bluzele femeilor sunt labe și brodate cu culorile albastră, roșie, neagră, verde. Basmalele sunt de diferite culori cu motive florale și se leagă sub bărbie doar cu un nod. Iarna poartă broboade și căciuli de astrahan de culoare neagră sau brumărie, cojoace și bundițe din blană de miel. (*Giani Muti, Sorin Moisescu*)

Costumele femeilor din neamul gaborilor sunt foarte valoroase. Cel puțin 10 metri de material întră la un costum, iar femeile sunt în concurență pentru cel mai frumos și bogat costum acesta impunând respect în comunitate. Fusta este lungă până la glezne, plisată, din stofă sau mătase, cu 2-3 rânduri de dantelă sau bentițe brodate în partea de jos. Iarna, sub fusta de mătase se îmbracă încă trei fuste dint-un material mai gros, iar vara o fustă de bumbac. Vara se poartă bluze, iar iarna mai multe jerseuri, însă nu palton. Baticul de pe cap este foarte colorat, cu motive florale. El este simbolul femeii și trebuie purtat până la moarte. Doar fetele tinere au voie să umble cu capul descoperit. Atât fetele cât și femeile își împletesc părul în două cozi, fetele își pun și funde.

Bărbații gabori poartă totdeauna pălărie cu fundă neagră. Chiar și copiii de 6-7 ani au pălării. Cămașa este în general albă, doar la sărbători poartă cămăși de satin verzi, roșii sau alte culori. Pantalonii sunt de catifea sau stofă, mai mult negri sau maro, leibărul este negru din catifea. (*Iren Zrynyi*)

De asemenea, după ce copiilor le-au fost prezentate costumele, se pot face mici concursuri gen *Recunoașteți costumul și neamul?*. Profesorul arată copiilor fotografii pe care aceștia trebuie să le localizeze și să le explice. Un pix sau o ciocolată pot recompensa câștigătorul.

Lucrările copiilor pe teme etnice pot forma obiectul unor expoziții școlare care să fie vizionată de toți elevii.

Alte discipline școlare pot fi de asemenea folosite pentru a aminti copiilor, într-un sens pozitiv, de existența mai multor etnii pe teritoriul României, dar acest lucru depinde, cel puțin deocamdată, de dorința, bunăvoința și talentul profesorului de a-și adapta discursul cerințelor unei educații multiculturale. Un exemplu îl constituie domnul profesor Ion Ionel (inspector pentru rromi în județul Ilfov) care a inclus aspecte de multiculturalism la orele de fizică.

Dirigenția este un timp în care dirigențele are o sumedenie de probleme de rezolvat. Totuși, măcar o dată pe lună, o jumătate din timpul orei de dirigenție poate fi folosit pentru a discuta cu elevii diverse aspecte conexe multiculturalismului și de a-i aduce pe aceștia la înțelegerea necesității unei gândiri deschise, libere de prejudecăți și stereotipii referitoare la minoritățile etnice. Se pot aborda teme privind drepturile egale pentru toți copiii, discriminarea bazată pe sex, religie, etnie, știrile oferite de presă despre o etnie sau alta etc.

De asemenea, pentru a înviora atmosfera, se pot spune copiilor, în funcție de vârsta acestora mici basme rrome, poezii, cântece sau chiar vrăjitorii, superstiții și descântece.

Câteva exemple prezentate de autorii rromi ai lucrării *Tradiții ale rromilor din spațiul românesc*:

Legenda omului

Într-o bună zi, Dumnezeu s-a hotărât să facă omul. A luat un boț de lut și a plămădit o făptură și a pus-o într-un vas să fie arsă. Apoi a plecat la plimbare, iar când s-a întors, omul era ars de tot și negru pe de-a-ntregul. Acesta a fost strămoșul negrilor.

S-a apucat din nou Dumnezeu să facă omul. A plăsmuit o făptură și a pus-o la copt. De teamă să nu o ardă, a deschis vasul prea devreme. Omul era în întregime alb. Acesta a fost strămoșul albilor.

S-a hotărât a treia oară să facă un om. Și din nou a plămădit o făptură și a pus-o în vas să o ardă. Și aceasta din urmă a fost cel mai bine ars, cu o frumoasă culoare arămie. Acesta a fost strămoșul romilor.

Un om de la țară

Un om de la țară s-a dus la lucru afară, pe câmpie. Și-a lăsat câinele să aibă grijă de copilul lui. După ce a plecat, câinele a văzut un șarpe mare care vroia să-l muște pe copil. Atunci, câinele l-a apucat și la găurit cu colții lui până l-a omorât. Când omul s-a întors a văzut câinele plin de sânge pe bot și l-a bătut. Doar când a văzut șarpele mort și-a dat seama că i-a salvat copilul și i-a părut rău că-l bătuse.

Morala: Mai bine nu fă nimic când ești supărat sau nervos.

Cântec rom

*Pădure, neagră pădure,
Nu o vezi pe-a mea romnie?
Am văzut-o pe câmpie
Da-napoi ea nu mai vine.
De pe plaiul înverzit
Vine Rupi cel vestit
Cu cămăși albe îmbrăcat
După fată-ndurerat.
Nu te supăra Rupi frate
Fete sunt destul de multe
Și frumoase și urâte
Ți-or mânca zilele toate.*

Ursit pentru fetiță

*Să fii curată ca apa de izvor
Frumoasă ca zânele din cer*

*Dar de boi să ai cu sacul
Să te iubească bărbatul!
Pâine, sare să ai pe masă,
Galbeni mulți să ai în casă!
Să ai noroc să faci copii
Cum sunt frunzele în vii!
Să ghicești pe la cucoane,
Bani să ai în buzunare!*

Ursit pentru băiat

*Pâine, sare să ai în casă
Galbeni mulți să ai pe masă!
Să ai noroc de copii
Cum sunt strugurii în vii!
Când vei bate cu ciocanul
Să aduni mălai și banul!
Când vei striga „Maistor bun”
Să iasă lumea în drum
Cazane să le reperi
În buzunare bani să ai!*

În general, lumea asociază rromii cu tot felul de vrăjitorii, superstiții, ghicit, vindecări miraculoase. Nu se poate spune cât este adevăr, cât fabulație, totuși se păstrează diferite descântece care, se spune, au efect. De exemplu, cel pentru deochi:

*leși deochi
leși din ochi, ieși deochi, din buric
leși deochi, acum îți zic!...
De-o fi deochi de la babă
Să piară degrabă!
De-o fi deochi de fată mare
Să se ducă la pierzare!
De-o fi de la cel rău
Să-l vindece Dumnezeu!...
Să fii văzut de mulți ochi
Iar tu să nu ai deochi!
leși deochi,*

*leși din ochi, ieși din buric
leși deochi, acum îți zic!
Și să te duci pe pustii
Tu pe-aici să nu mai vii,
Prin pustiu să rătăcești
Drumul să nu-l mai găsești!
Eu îți dau „vărsat de drac”
Deochi, eu îți vin de hac!*

La acest descântec se asocia stinsul de cărbune sau, în cazuri mai grave, de cositor topit..

Există o teamă de deochi și de aceea, mamele rrome făceau o cruce cu cărbune pe fruntea copilului când îl scoteau afară, iar fetele frumoase își ridicau colțul de la poală și cu acesta în mână își făceau cruce.

Rromul este ghidat în viață de numeroase superstiții:

Nu se întoarce din drum;

Nu merge de două ori pe aceeași cărare;

Dacă este nevoie să se întoarcă în punctul de plecare, mai bine face un ocol;

La răscruci merge numai înainte, fiind convins că așa evită nenorocirile apărute în drum și multe altele, diferite uneori de la neam la neam.

Activitățile extrașcolare sunt cele la care copiii participă dezinhibați de grija temelor și notelor, se simt ei înșiși, își pot manifesta personalitatea. De aceea, spectacolele școlare constituie cel mai bun prilej pentru prezentarea specificului etnic prin dans, muzică, costume. Folosind caseta cu cântece rrome și cu un instructor de dans din cadrul comunității, copiii pot învăța și prezenta dansuri specifice în cadrul unor spectacole la care să participe copii și părinți din toate etniile din școală. Astfel, cunoașterea depășește cadrul strict al școlii și intră în comunitatea mai largă.

De asemenea, acolo unde există interes, se pot organiza cercuri de arte tradiționale, lucrările putând fi apoi expuse în școală sau chiar în afara ei, în comunitate.

Cercurile de desen/pictură și de muzică reprezintă o continuare și dezvoltare a talentelor copiilor, iar temele discutate la disciplinele respective în cadrul programului școlar pot fi extinse, aprofundate și exploatate spre folosul tuturor copiilor.

Voluntarii organizațiilor neguvernamentale care au în preocupările lor îmbunătățirea accesului la educație al tuturor copiilor pot deveni un sprijin important în aceste activități, la fel ca și tinerii studenți rromi. Pentru aceasta trebuie să existe o bună informare și cunoaștere a potențialului comunității respective, ca și interes din partea cadrelor didactice să mobilizeze aceste resurse pe baza unui plan de educație multiculturală stabilit cu manifestări și termene precise pentru activitățile extra-școlare.

În activitatea de educație multiculturală trebuie pornit de la ceea ce copiii cunosc, de la opiniile și experiențele lor și pe această bază să le permitem să caute și să descopere împreună noi idei și experiențe. Această educație este un proces continuu care se bazează și pe activitățile practice, mai ușor de înțeles de către copii, constituind instrumente în procesul de învățare a grupului. Câteva astfel de activități/jocuri, prezentate mai jos, pot face atractivă și interactivă educația multiculturală.

1. Basmele lumii

Activitatea este folosită pentru a stârni curiozitatea pentru alte culturi și popoare, pentru a conștientiza prejudecățile pe care le avem față de alte etnii.

Profesorul împarte elevii în 3 grupe și dă fiecărui grup câte un basm ales din țări diferite. Timp de 15-20 minute copiii le citesc și încearcă să ghicească originea basmelor. Se discută apoi în plen opinia fiecărui grup. Pe ce s-au bazat când au decis apartenența basmului, ce percepții au despre poporul căruia îi aparține basmul, de unde au informațiile respective, sunt corecte sau nu percepțiile lor, care sunt valorile morale ale basmului, deci ale poporului respectiv.

Se va pune accent pe diferențele dintre tradițiile popoarelor, dar și pe aspectele comune (binele învinge răul, de exemplu).

Pentru activitatea următoare, într-o clasă cu copii de etnii diferite, li se poate cere acestora să prezinte un basm specific.

2. Imagini, stereotipuri, prejudecăți

Trei echipe participă la activitate. Unui copil din fiecare grup i se dă un cuvânt, pe care să-l reprezinte grafic (desen) iar colegii din grupul lui trebuie să ghicească ce cuvânt este reprezentat. Desenatorul nu are voie să vorbească, cu excepția confirmării

răspunsului corect, iar membrii echipei fac doar propuneri, nu au voie să pună întrebări. La găsirea răspunsului, echipa ovaționează. Desenele se afișează apoi pe tablă și se discută: dacă imaginile corespund sau nu realității, dacă sunt negative sau pozitive și ce efecte pot avea asupra noastră sau a altora, sunt sau nu stereotipuri, de unde provin ele.

Sugestii pentru cuvinte de desenat: Rasism, Diferență, Educație, Refugiat, Conflict, Un țăran, Sărăcie, Un japonez, Un african, Un turist, Un arab, Egalitate

3. Crearea știrilor

Același eveniment poate fi diferit interpretat de oameni diferiți.

Se experimentează cum se poate descoperi un eveniment, cum poate deveni tendențios un reportaj, cum putem fi atenți asupra deformării percepțiilor proprii.

Grupul se împarte în două echipe. Se prezintă un eveniment real sau imaginar care implică un conflict între două grupuri cu stiluri de viață și culturi diferite. Primul grup trebuie să prezinte evenimentul într-o mică scenetă. Grupul al doilea reprezintă reporterii de televiziune care, după ce au asistat la eveniment își „redactează” știrea pentru televiziune, dar separat, fără a discuta între ei. Apoi, în 3 minute, o prezintă în fața celorlalți copii. După ce toți reporterii și-au încheiat transmisiile, foile cu știrile respective se așează pe tablă, se compară relatările și fiecare spune ce a învățat din acest joc. Ce a fost ușor sau greu de reținut, dacă și-au amintit tot evenimentul, dacă au adăugat lucruri nereale etc. Actorii sunt și ei întrebați dacă a fost redat fidel evenimentul, unde s-a omis sau exagerat ceva.

Conducătorul activității să fie pregătit cu exemple de știri prezentate părtinitor.

Într-o activitate ulterioară, copiii pot monitoriza ziarul local sau postul local TV și pot aduce singuri exemple.

4. Familia mea

Teme abordate: egalitate și diversitate, asemănări și diferențe dintre oameni.

În grupuri de 4 - 6 copii, aceștia vorbesc despre familiile lor, răspunzând la întrebări cum ar fi câți membri are familia, câți frați, câte surori, ce lucrează tata, ce lucrează mama, cum îți petreci duminica, dacă îți spune mama povești, ce flori îi plac mamei, dacă ai grijă de frați și surori.

Apoi discută despre ce au în comun și ce îi diferențiază, dacă sunt mai mulți în aceeași situație, ce influențează o anumită situație.

Activitatea poate fi mai veselă dacă participanții își ilustrează și prin desene viața de familie.

5. A căuta asemănări și a descoperi diversitatea

Copiii li se dă să completeze un chestionar având următoarele:

M-am născut în...

Sunt brunet/ă...

Sunt blond/ă...

Am frați...

Am surori...

Am și frați și surori...

Floarea mea preferată este...

Religia mea este...

Muzica mea preferată este...

Materia mea preferată este...

Îmi place la munte...

Îmi place la mare...

După 15 - 20 minute pentru completare, copiii trebuie să caute pe cei cu care se aseamănă, dacă nu total, la un număr cât mai mare de răspunsuri.

Profesorul comentează diversitatea de răspunsuri, subliniind, în același timp că ei formează un colectiv – clasa – în care toți sunt elevi egali, care se înțeleg între ei.

6. Eroii preferați

Grupuri de 5-6 copii. Un copil din fiecare grup se gândește la trei eroi preferați, pe care-i dezvăluie grupului explicând motivele pentru care i-a ales. Fiecare grup scrie pe o hârtie numele celor trei eroi, naționalitatea lor și domeniul în care aceștia sunt faimoși, apoi îi prezintă celorlalte grupuri.

Se comentează – ce erou e cel mai des întâlnit, care este o surpriză, dacă este vreo tendință privind naționalitatea sau sexul, de ce apreciem pe unii mai mult decât pe alții, dacă sunt considerați eroi universali sau nu și de ce.

Profesorul poate propune o personalitate din domeniul luptei contra rasismului, antisemitismului sau alt domeniu al drepturilor omului și cere copiilor să se documenteze asupra acesteia și să pregătească o festivitate.

7. Fiecare imagine spune o poveste

Tema: percepțiile noastre sunt deformate și se pot lua decizii fără a avea toate informațiile necesare.

Se selectează o fotografie legată, să spunem, de problema discriminării romilor. Se taie în două, astfel încât luată separat, fiecare parte să aibă un înțeles diferit, propriu dar când sunt puse împreună să însemne cu totul altceva. Se dă câte o parte a fotografiei celor două grupuri și după 10 minute de gândire, fiecare grup trebuie să prezinte povestea fotografiei lui. Apoi se dă și cealaltă jumătate și se cere grupurilor să-și revizuiască impresia.

Se cere apoi copiilor să-și spună părerea despre subiectul fotografiei, cine erau oamenii, unde erau, ce făceau, de ce erau acolo, de ce și-au imaginat unele lucruri mai degrabă decât altele, dacă și-au schimbat părerea când au văzut fotografia întreagă, cum se pot face aprecieri greșite pe bază de informații incomplete.

8. Împărtășind discriminarea

Tema: manifestarea prejudecăților și a discriminărilor în societatea noastră, cum se tratează situațiile delicate.

Se cere elevilor să se gândească la o situație în care s-au simțit discriminați (înainte se explică semnificația noțiunii de discriminare) și să o descrie pe ½ coală de hârtie.

Se lipesc toate biletele pe tablă, apoi copiii aleg una spre dezbateri. Cel a cărui situație a fost aleasă descrie în detaliu ce s-a întâmplat. Apoi se discută cu elevii despre cum a apărut situația și ce s-a întâmplat de fapt, cum s-a simțit persoana discriminată, cum s-a simțit cel care a făcut discriminarea, dacă existau motive pentru persoana în cauză să se simtă discriminată, cum au reacționat cei din jur, ce ar fi făcut grupul dacă ar fi fost în aceeași situație. Se subliniază care sunt cele mai frecvente motive pentru discriminare, de ce există ea, unde se învață acest comportament, cât de important este să se înfrunte discriminarea.

9. Dragă prieten/ă

Sunt copii cărora le este mai greu să se exprime oral. Redactarea unei scrisori poate fi o cale mai bună de a spune ce gândești. Tema scrisorii trebuie să fie o întâmplare din viața copiilor și să conducă la discuții privind solidaritatea, egalitatea, respectul

reciproc, nediscriminarea. Un copil (sau mai mulți) din minoritatea romă, (sau/și alte minorități care sunt în clasa respectivă) va fi rugat să scrie o scrisoare acasă (poate fi despre o violență suferită, despre cum se poartă cu el vecinii sau colegii, despre o nemulțumire avută) care se va încheia cu întrebarea „Care este părerea ta?” sau „Poți să mă ajuți în această situație?” A doua zi, autorul citește scrisoarea în fața colegilor, iar aceștia vor scrie răspunsurile pe hârtie și apoi le vor citi pentru grup.

Se discută soluțiile propuse, fiecare este întrebat de ce a ales această soluție și nu alta, ce învățăminte se pot trage, ce drepturi au fost încălcate.

10. Etichetele

Te interesează ce spun și ce gândesc colegii despre tine?

Jocul urmărește să evidențieze stereotipurile care ne influențează gândirea și comportamentul.

Copiii se împart în grupe de 8 - 10 persoane. Se completează bilete de hârtie (1/4 coală) cu numele fiecărui participant din grupă. Bilețele trec de la o persoană la alta și fiecare caracterizează pe cel al cărui nume este scris cu un singur cuvânt (ex. isteț, leneș, prietenos, nerespectuos, curat, amabil, certăreț etc.)

După ce toate etichetele au fost completate se lipesc pe tablă sau pe un perete. Fiecare copil citește cele scrise de colegi și își spune părerea dacă el consideră reale sau nu calificativele respective, eventual explică de ce i se potrivește – sau nu – o anumită caracterizare.

Profesorul urmărește să evite posibilele conflicte între copiii, explicându-le acestora dacă este vorba de o prejudecată sau de necunoașterea situației reale. Jocul poate genera emoții puternice și de aceea profesorul trebuie să intervină când este cazul.

11. Linia istoriei

Educația multi și interculturală trebuie să promoveze o interpretare a istoriei care să ia în considerație perspective diferite, o percepție largită asupra lumii. Astfel se stârnește curiozitatea față de istoriile și culturile altor popoare.

Profesorul desenează pe tablă un calendar pentru câteva secole.

X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX	XXI

Fiecare copil este invitat să se gândească la trei date istorice foarte importante pentru cultura lui și să le scrie pe tablă, în dreptul secolului corespunzător, fără a spune despre ce este vorba.

Apoi, copiii sunt întrebați dacă recunosc semnificația datelor respective. Dacă nu, cel care le-a ales le va explica și va spune care este semnificația deosebită pentru el și cultura lui. Pot fi marcate și sărbători importante, evenimente religioase etc.

Profesorul trebuie să sublinieze necesitatea de a cunoaște și istoria celuilalt, nu doar a etniei de origine, pentru a fi feriți de etnocentrism și de excludere a minorității.

Notă: Organizarea unor astfel de activități, diversificarea lor, imaginarea altora și mai atractive depind de dorința cadrului didactic de a se implica în educarea multiculturală a copiilor, de asigurarea unui climat prietenesc în clasă, fără conflicte generate de discriminări, situație care va contribui la aducerea și menținerea în școală a copiilor din familii dezavantajate, în special rromi, care astfel se vor simți cu adevărat egali cu colegii majoritari, având și posibilitatea de a-și cunoaște mai bine, de a-și păstra și dezvolta identitatea culturală.

De asemenea, trebuie reținut că acestea sunt doar câteva sugestii, care, trebuie adaptate vârstelor de înțelegere ale copiilor și care pot sau nu să fie folosite. Cadrele didactice cu interes și imaginație pot avea idei mult mai bune și cu impact mai mare la copii.

Însă un lucru trebuie precizat: dacă vrem cu adevărat să educăm o generație cu adevărat democratică, europeană, cu o mentalitate nouă în care discriminarea să nu-și aibă locul, atunci educația multi/interculturală trebuie începută de foarte devreme, chiar de la grădiniță, când copiii au încă puritatea dată de vârstă și nepoluată de mediul în care trăiesc.

Test de verificare a cunoștințelor elevilor

Ce etnii cunoașteți în județul nostru?

Prin ce se deosebește o etnie de alta?

Dați exemple de fenomene de discriminare?

Ce drepturi ale minorităților trebuie respectate?

Cum a influențat cultura rromilor cultura universală și românească?
Dați câteva exemple

Ce drepturi ale copiilor cunoașteți?

Aceste drepturi sunt valabile pentru toți copiii, inclusiv cei de alte etnii sau cunoașteți cazuri în care ele nu sunt respectate?

Dați exemple:

Bibliografie

- Achim, Viorel, Țigani în istoria României, București, Editura Enciclopedică, 1998
- Burtea, Vasile, Rromii în sincronia și diacronia populațiilor de contact, București, Lumina Lex, 2002
- O mie de ani de singurătate. Rromii în proza românească. Selecție, note și postfață de Vasile Ionescu, București, Editura Centrului rromilor pentru politici sociale „Aven amentza”, 2000
- Petcuț, Petre, Delia Grigore, Mariana Sandu, Istoria și Tradițiile Rromilor, București, Editura RO MEDIA, 2003
- The Roma Education Resource Book, vol. I, Budapest, Open Society Institute, 2001
- Sarău, Gheorghe, Rromii, India și limba rromani, București, Kriterion, 1998
- Toți diferiți, toți egali. Pachet educațional, Timișoara, Institutul Intercultural Timișoara, 1998
- Tradiții ale rromilor din spațiul românesc, București, Salvați Copiii România, 2004
- Vocabularul societății plurale, Timișoara, Fundația pentru o Societate Deschisă, Timișoara, 1998

Cuprins

Introducere	p. 3
Termeni utili	p. 5
Posibile efecte ale discriminării asupra copiilor rromi	p. 7
Multiculturalitatea în România	p.10
Rromii în Europa	p.11
Copiii rromi – elevii școlilor noastre	p.13
Educația multiculturală	p.17
Exemple de activități	p.21
Test de verificare a cunoștințelor elevilor	p.37
Bibliografie	p.38

